

Τα Αρχεία της Νεολαίας στις συλλογές των ΑΣΚΙ. Προοπτικές της έρευνας και ιστοριογραφικά ερωτήματα

Ιωάννα Παπαθανασίου – Αγγελική Χριστοδούλου

Φορέας της αλλαγής και της αμφισβήτησης του κοινωνικού και πολιτικού κατεστημένου, αλλά κάποτε και φορέας κοινωνικής και πολιτικής συντήρησης, η νεολαία, -ένα δυναμικό τουλάχιστον τμήμα της- μετείχε και μετέχει καταστατικά στις κοινωνικές συγκρούσεις με την ορμή και το φανατισμό της ηλικίας. Στα προσκλητήρια των καιρών, οι νέοι δίνουν το μεγάλο παρόν μετατρέπόμενοι σε αιχμή του δόρατος ιδιαίτερα σε καταστάσεις κοινωνικής έντασης και κρίσης. Συγκροτώντας την ταυτότητά τους, τις περισσότερες φορές, με όρους κοινωνικής πρωτοπορίας ακόμη κι όταν κινούνται σε αντιδραστικά ή/και αναχρονιστικά πλαίσια, διεκδικούν τον χαρακτηρισμό τους ως διαφορετική και ιδιαίτερη κοινωνική κατηγορία, μέσα και από την παράλληλη προβολή των δικών τους θέσεων και αιτημάτων.

Δεν είναι του παρόντος να αναφερθούμε στη συγκρότηση, στους όρους διαμόρφωσης και στην εξέλιξη αυτής της κοινωνικής κατηγορίας, όπως και σε όσα καλλιεργεί και διαχέει ανά γενεά, αλλά και σε όσα υποκρύπτει. Οι διαφορετικού τύπου συναρθρώσεις της με τους πολιτικούς χώρους, από τους πλέον συντηρητικούς έως τους φορείς ενός κοινωνικού ριζοσπαστισμού δεν μπορούν να απασχολήσουν την παρούσα ανακοίνωση που επικεντρώνει σε μια παρουσίαση των αρχειακών συλλογών και των μεγάλων αρχειακών μονάδων που εναπόκεινται και διατίθενται στα ΑΣΚΙ.

Χώρος θησαύρισης και επεξεργασίας των τεκμηρίων του αριστερού παρελθόντος στην Ελλάδα και στην υπερορία, τα ΑΣΚΙ εμπεριέχουν στις μεγάλες αρχειακές τους μονάδες σειρές τεκμηρίων, στοιχεία και πληροφορίες κυρίως για τις αριστερές νεολαίες. Ήδη στο αρχείο κορμού, όπως συνηθίζουμε να αποκαλούμε το αρχείο ΚΚΕ, το αρχείο του ΚΚΕ Εσωτερικού και το αρχείο του παράνομου ραδιοφωνικού σταθμού Ελεύθερη Ελλάδα/Φωνή της Αλήθειας, τα οποία αποτέλεσαν τον βασικό αρχειακό πυρήνα στη συγκρότηση των ΑΣΚΙ, εντοπίζονται σε διαφορετικές βέβαια πυκνότητες και με περιεχόμενο που ποικίλει ανάλογα με το είδος των εγγραφών, σειρές για τη νεολαία. Σειρές που εντάσσονται στην κατεύθυνση των κατηγοριών στις

οποίες σήμερα αναφερόμαστε αλλά και που συχνά τις υπερβαίνουν. Δίνουμε ένα παράδειγμα. Μια προσεκτική εξέταση των ηλικιών των μαχητών του ΔΣΕ μας πείθει ότι στην πλειοψηφία του ήταν ένας στρατός που επανδρώθηκε από νέους άνδρες, αλλά και από εφήβους και αμούστακα παιδιά τα οποία στρατολογήθηκαν κυρίως στην τελευταία φάση του εμφυλίου πολέμου. Τη μεγάλη αυτή σειρά ωστόσο δεν την κατατάσσουμε στα αρχεία της νεολαίας καθώς ούτε το ηλικιακό κριτήριο υπήρξε καθοριστικό για τον ΔΣΕ και το ΚΚΕ, ούτε ιδιαίτερες αναφορές γίνονται στο στοιχείο της νεότητας από τους παραγωγούς των εγγράφων. Από την άλλη πλευρά οι ειδικές σειρές εκπομπών του ραδιοφωνικού σταθμού, οι αφιερωμένες στους νέους όπως "Για τα ζητήματα και τους αγώνες της νεολαίας" και "Με την νέα γενιά της Δημοκρατίας" έχουν τη θέση τους σε ένα νοητό ταξινομικό δέντρο ή σε ένα ιδανικό οργανόγραμμα των συλλογών για τη νεολαία και τα κινήματά της.

Αυτή ήταν η αρχή. Σήμερα, στα είκοσι χρόνια λειτουργίας τους, οι συλλογές των ΑΣΚΙ για τη νεολαία υπακούουν σε πέντε διαφορετικές χρονικές περιόδους και απαρτίζονται από αρχειακά τεκμήρια, εκδόσεις, έντυπα και φωτογραφικά υλικά. Η πρώτη επικεντρώνει στη μεσοπολεμική περίοδο και αφορά τη δραστηριότητα της ΟΚΝΕ και της αριστερής αντιπολίτευσης που ενεργοποιείται και στο νεολαιίστικο χώρο. Η περίοδος αυτή εξάλλου, που σηματοδοτεί την απαρχή του κομμουνιστικού φαινομένου, συμπίπτει με την ταυτόχρονη εκδήλωση ενδιαφέροντος της κομμουνιστικής αριστεράς για τη νεολαία. Οι εγγραφές για τις συνθήκες εργασίας των νέων, την εκπαίδευση και τη διαβίωση, όπως και εκείνες για τις συλλογικές διαμαρτυρίες των φοιτητών, αποτυπώνουν τις διαστάσεις των εκκολαπτόμενων κινήματων. Βεβαίως, η μεγάλη χρονική απόσταση, οι διώξεις από την επιβολή του Ιδιωνύμου και κυρίως οι κατασχέσεις του αρχείου ΚΚΕ συνέβαλαν στο να διασωθεί περιορισμένος αριθμός αρχειακών τεκμηρίων. Οι ελλείψεις εξισορροπούνται μερικώς από τα πρώτα έντυπα σκιρτήματα. Εκτός από τις συστηματικές αναφορές στον *Ριζοσπάστη* και την εφημερίδα *Νεολαία* της ΟΚΝΕ, τα διασωσμένα νεανικά έντυπα συμπληρώνουν με σχετική επάρκεια τα αρχειακά κενά. Η αίσθηση του ανήκειν στην ευρεία κομμουνιστική Αριστερά που αποκτούν οι νέοι για τους εαυτούς τους στη διάρκεια του μεσοπολέμου, ωστόσο - πιθανόν, δεν ταυτίζεται από πολύ νωρίς, με τις οπτικές για τη νεολαία και τα κινήματά της που υιοθετούν τα διαφορετικά και συχνά αντίπαλα μεταξύ τους αριστερά σχήματα. Καθώς το φοιτητικό κίνημα είναι αυτό

που κατ' εξοχήν προσδιορίζει από εκείνη την εποχή τον ιδιαίτερο λόγο της νεολαίας, για τους κομμουνιστές, οι νέοι εργάτες ή ακόμη και οι φαντάροι του "πειθαρχικού ουλαμού Καλπακίου" χαρακτηρίζονται πρωτίστως ως προλετάριοι, επαναστάτες και κομμουνιστές. Στον αντίποδα αυτής της λογικής, τοποθετούνται στο τέλος της περιόδου οι νεολαίοι της ΕΟΝ οι οποίοι, ανεξαρτήτως ηλικίας, χαρακτηρίζονται ως το "νέο αίμα του τρίτου ελληνικού πολιτισμού". Τα έντυπα κυρίως τεκμήρια της ΕΟΝ και τα προπαγανδιστικά φυλλάδια από τα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά που υπάρχουν στα ΑΣΚΙ μας οδηγούν σε υποθέσεις αλλά και σε ερωτήματα για τους τρόπους έκφρασης, τις εκδηλώσεις αλλά και τη συγκρότηση των ταυτοτήτων της νεολαίας στις γενιές που προηγήθηκαν εκείνης της Αντίστασης.

Δύο σημαντικές προσκτήσεις αρχείων στα πρώτα χρόνια της διαδρομής των ΑΣΚΙ έδωσαν άλλη βαρύτητα στις αρχειακές και τεκμηριωτικές διαθεσιμότητες για θέματα πολιτικών νεολαιών. Η πρώτη, το αρχείο του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΠΟΝ άνοιξε τον ορίζοντα για τη διερεύνηση της διάρθρωσης και των δραστηριοτήτων της μαζικότερης πολιτικής νεολαίας που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα. Η ΕΠΟΝ συγκροτημένη σε συνθήκες Κατοχής, άντλησε στοιχεία από την εμπειρία της ΟΚΝΕ, επανακαθόρισε τη δυναμική της νεολαίας και την παρουσία της στο κοινωνικό γίγνεσθαι και εισήγαγε νέα πρότυπα ζωής και αξίες όπως, η συλλογικότητα, η κοινωνική αλληλεγγύη, η συντροφικότητα. Στο αρχείο του Κ.Σ. συνυπάρχουν τεκμήρια και από άλλες οργανώσεις νέων όπως της ΟΚΝΕ, του ΕΑΜ Νέων, του Ιερού Λόχου, της Λεύτερης Νέας, της ΣΕΠΕ (Σοσιαλιστική Εργατική Πρωτοπορία Ελλάδας) ακόμη και της Ε.Σ.Π.Ο. (Εθνική Σοσιαλιστική Πατριωτική Οργάνωση), συμβάλλοντας στην χαρτογράφηση των νεανικών οργανώσεων της περιόδου. Στη συνέχεια, η δεκαετία 1940-1950, όσον αφορά τις αρχειακές ενότητες για την νεολαία, εμπλουτίστηκε με το προσωπικό αρχείο του Πέτρου Ανταίου, κατά κόσμο Σταύρου Γιαννακόπουλου, με τη δωρεά της Φώφης Λαζάρου μια σημαντικότερη συλλογή για την παράνομη ΕΠΟΝ και την αλληλογραφία των επονητών από την εξορία την περίοδο του εμφυλίου, το Αρχείο Νίκου Μάργαρη και το αρχείο του Σταύρου Κασιμάτη. Μεμονωμένα τεκμήρια από διάφορες περιοχές της Ελλάδας και το φωτογραφικό αρχείο απέκτησαν άλλη βαρύτητα μετά την κατάθεση σειρών φωτογραφιών από τις νεολαιίστικες κινητοποιήσεις στη διάρκεια της Κατοχής και στην Απελευθέρωση αλλά και από τις πτυχές των

πολυποίκιλων καθημερινών δραστηριοτήτων. Οι σειρές των Επονίτικων παράνομων εφημερίδων και οι εφημερίδες τοίχου από τις κατασκηνώσεις και τις φυλακές συμπληρώνονται από την πλήρη σειρά του περιοδικού της, *Νέα Γενιά* και τις μοναδικές λιθόγραφες προκηρύξεις που η οργάνωση χρησιμοποίησε για να μεταφέρει το κάλεσμα της σε διαφορετικές στιγμές και λειτουργίες της. Το αρχείο της ΕΠΟΝ και οι συλλογές που το συμπληρώνουν αποκαθιστούν τα αόρατα νήματα που συνδέουν την εμφάνιση και ανάπτυξη του αντιστασιακού κινήματος των νέων με τις διεργασίες στην ελληνική κοινωνία στα χρόνια του πολέμου και σε εκείνα που ακολούθησαν την Απελευθέρωση.

Η δεύτερη σημαντική πρόσκτηση των ΑΣΚΙ σχετίζεται με το αρχείο της ΕΔΑ. Η ταξινόμηση του κατασχεμένου από την ασφάλεια αρχείου της προδικτατορικής ΕΔΑ μας επιφύλασσε την ευχάριστη έκπληξη του εντοπισμού, μέσα στα τσουβάλια που μας παραδόθηκαν, των αρχείων του Κεντρικού Συμβουλίου της Ν.ΕΔΑ και της ΔΝΛ καθώς και σημαντικό αριθμό τεκμηρίων για τη ΔΚΝΓΛ, το φοιτητικό κίνημα και τα συνδικαλιστικά όργανά του όπως η ΔΕΣΠΑ και η ΕΦΕΕ, την εργαζόμενη νεολαία, το διεθνές κίνημα νεολαίας και τον εκφραστή του, την ΠΟΔΝ, τους επιμορφωτικούς και αθλητικούς συλλόγους νέων από διάφορες περιοχές της ελληνικής επικράτειας και πλήθος στοιχείων για τις εκστρατείες και τα κινήματα της νεολαίας που έβγαινε και πάλι δυναμικά στο πολιτικό και κοινωνικό προσκήνιο στη σύντομη δεκαετία του 1960. Η κατάθεση στα ΑΣΚΙ του αρχείου της Ντούνιας Κουσίδου και του Σταύρου Σταυρόπουλου όπως επίσης του Μπάμπη Πρωτοπαπά, του Τάκη Παληού κ.ά. επαναπροσδιόρισαν τον αρχειακό πλούτο για τις πολιτικές οργανώσεις και τα νεολαιίστικα κινήματα των χρόνων 1950-1967. Τα τεκμήρια για την παρουσία της ΕΔΝΕ την επομένη του εμφυλίου πολέμου και η πλήρης σειρά της εφημερίδας της *Φρουροί της Ειρήνης*, το αρχείο της ΔΑΣ 114, η συλλογή για τον ΣΕΜΜΕ, τον ΣΕΦΣ και τη ΔΚΝΓΛ κάλυψαν κενά και συχνά επικάλυψαν περιοχές που κατείχαν ήδη ενυπάρχοντα αρχεία. Η μετάβαση από την παρανομία στη διωκόμενη νομιμότητα των σχετικά βραχύβιων αριστερών οργανώσεων στη μεταπολεμική Ελλάδα, η σύσταση πολιτικών νεολαιών στον κεντρώο και αστικό χώρο, το πέρασμα στη μαζικοποίηση της δεκαετίας του 60 και η εξέλιξη του φοιτητικού κινήματος από τους αγώνες για το Κυπριακό στους αγώνες του 114 και του 15%, το κίνημα ειρήνης, εν γένει η παρουσία της νέας γενιάς «στον δρόμο», σηματοδοτούν δύο δεκαετίες έντονης δράσης. Ταυτόχρονα, καθιστούν επισήμως τη

νεολαία κύριο εκφραστή της κοινωνικής διαμαρτυρίας. Ωστόσο, καθώς οι εξιστορήσεις των δεκαετιών 1950 – 1960 παρέμειναν για καιρό αποσπασματικές, το ιστοριογραφικό αιτούμενο "νεολαία" παρέμεινε μέχρι πρόσφατα αντικείμενο σιωπής. Καθώς τα τελευταία χρόνια, εκδηλώνεται έντονο το ενδιαφέρον των ερευνητών, απομένουν να απαντηθούν τα νέα ερωτήματα.

Επανερχόμενοι στις συλλογές των ΑΣΚΙ και στις σημαντικές δωρεές για την περίοδο πρέπει να μνημονεύσουμε όσες επεκτείνουν την έρευνα σε δραστηριότητες του ελληνικού φοιτητικού κινήματος εκτός του ελλαδικού χώρου. Το αρχείο της Ομοσπονδίας των Ελληνικών Φοιτητικών Συλλόγων στη Δυτική Γερμανία και οι δραστηριότητες των Λαμπράκηδων στα ομόσπονδα κρατίδια είναι προσιτές χάρη στις δωρεές του Γιώργου Τσιάκαλου, του Λευτέρη Ξάνθου και του Σπύρου Γαλανού. Αντίστοιχα, οι δωρεές του Γιώργου Κουκουλέ και του Μάκη Καβουριάρη καθώς και το αρχείο του Μιχάλη Καραβίδα επιτρέπουν την έρευνα στο χώρο της Ενώσεως των εν Παρισίοις Ελλήνων Σπουδαστών, της γνωστής ΕΠΕΣ, για την περίοδο 1946-1969.

Οι συλλογές αυτές για τους Έλληνες φοιτητές στη Δυτική Ευρώπη λειτουργούν ως γέφυρα που συνδέει με την επόμενη περίοδο, αυτή της δικτατορίας και του αντιδικτατορικού αγώνα. Στις μεγάλες σειρές φυλλαδίων, προκηρύξεων και αφισών που οφείλονται στις δωρεές των Άγγελου Ελεφάντη και Άγγελου Γκόγκογλου και στο αρχείο του Φίλιππου Ηλιού, προστίθενται στοιχεία για την αντιδικτατορική δραστηριότητα της νεολαίας στο εξωτερικό, από τα αρχεία του Γεωργίου Μυλωνά, του Γκούναρ Χέριγκ, του Φώτη Αποστολόπουλου, της Άννας Φιλίνη και φυσικά από το αρχείο του ΚΚΕ Εσωτερικού της περιόδου 1968-1974, ενώ οι αντιχουντικές παράνομες δραστηριότητες και κινητοποιήσεις στο εσωτερικό, τα γεγονότα της Νομικής και η εξέγερση στο Πολυτεχνείο αλλά και -παράδειγμα- η βραχύβια Ελληνο-ευρωπαϊκή Κίνηση Νέων, καλύπτονται από το αρχείο του Αλέξανδρου Ξύδη, τη δωρεά του Γιώργου Χατζόπουλου, τα αρχεία Κουσίδου-Σταυρόπουλου, Νίκου και Μαρίας Καρρά, όπως και εκείνο του αείμνηστου Μιχάλη Παπαγιαννάκη, κ.ά. επιμέρους δωρεές. Τα νεανικά κινήματα διαμαρτυρίας της δεκαετίας του 1960 και 1970 στο εξωτερικό και η αντιδικτατορική δράση της νεολαίας, ιδίως της φοιτητικής με αποκορύφωμα τη Νομική και το Πολυτεχνείο συνιστούν αυτόνομο αντικείμενο μελέτης. Ο Νοέμβρης 1973 απέκτησε μια ηρωική διάσταση και σηματοδότησε με νέα πρόσημα το συλλογικό υποκείμενο

"νεολαία". Τα κινήματα αυτής της περιόδου θα εκβάλουν, με τη μεταπολίτευση, στη μαζική πολιτικοποίηση των νέων.

Η μεταπολίτευση αποτελεί την πέμπτη χρονική περίοδο για την οποία συγκεντρώνονται πάσης φύσεως υλικά για τις νεολαίες στα ΑΣΚΙ. Αν η αποκατάσταση το αρχείου του Κεντρικού Συμβουλίου της ΕΚΟΝ Ρήγας Φεραίος είναι ένα στοίχημα που κερδήθηκε χάρη στην κατάθεση των προσωπικών αρχείων των μελών του ΚΣ του, τα αρχεία των πολιτικών νεολαίων και των κινήματων της νεολαίας υπερβαίνουν τα προσδοκώμενα: είτε πρόκειται για αρχεία και συλλογές που προέρχονται από τον κατακερματισμένο χώρο της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς, είτε για τεκμήρια που καταγράφουν νέου τύπου κινήματα, όπως το αρχείο των αντιρρησιών συνείδησης, τις ομάδες των αναρχικών και των Εξαρχείων, τις «νύχτες του Μιχάλη» και πιο πρόσφατα του Αλέξη, ή τις κινήσεις για τον εκδημοκρατισμό του στρατεύματος και τις φοιτητικές παρατάξεις και τις κινητοποιήσεις για το άρθρο 16. Η συγκέντρωση τεκμηρίων που διαρκώς εμπλουτίζονται στη συγχρονία τους δίνουν στοιχεία για τις συλλογικές δράσεις της νεολαίας, τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας μικρής ή μεγάλης διάρκειας και έντασης μέχρι τις πρόσφατες κοινωνικές συγκρούσεις που δεν μοιάζουν να σταματούν...

Τελευταία αναφορά αλλά όχι έσχατη, το ιδιαίτερα σημαντικό Φωτογραφικό αρχείο των ΑΣΚΙ, προσβάσιμο και από το διαδίκτυο με ειδική ενότητα για την νεολαία, και οι πολλαπλές αποτυπώσεις της. Η αναπαράσταση μια εποχής προϋποθέτει την εικόνα της: από τις νέους της ΟΚΝΕ στους ΕΠΙΟΝίτες με τις ντουντούκες, και από τη γενιά του 114 και των Ιουλιανών σε εκείνη του Πολυτεχνείου. Η φωτογραφία από απλό αντικείμενο αποτύπωσης της στιγμής καθίσταται αντικείμενο μελέτης και τεκμηριωτικό υλικό.

Εδώ και μερικά χρόνια, η νεολαία στις συλλογές των ΑΣΚΙ έχει βρει και ψηφιακή στέγη. Στο πλαίσιο του χρηματοδοτούμενου από την Κοινωνία της Πληροφορίας προγράμματος, με τον τίτλο «Η ελληνική νεολαία στις συλλογές των ΑΣΚΙ» που ολοκληρώθηκε το 2008 ψηφιοποιήθηκαν περίπου 100.000 εικόνες: αρχειακά τεκμήρια, έντυπα και φωτογραφίες. Ως νέο μέσο, το διαδίκτυο φιλοξενεί σε ψηφιακή μορφή ένα πανόραμα της αριστερής νεολαίας του 20^{ου} αιώνα.

Το ταξίδι στο παρελθόν και στις αρχαϊκές παρακαταθήκες δεν σταματά. Νέοι ή νεότητα, νέα γενιά, νεολαία, νεολαίες, με όλες τις μεταβλητές και τις συνδηλώσεις που αποκτά η έννοια μέσα στον ιστορικό χρόνο, νεανικές ομάδες ή συλλογικότητες στην ιστορική τους στιγμή, νεανικό κίνημα ή κινήματα νεολαίας σε όλες τις εκφάνσεις τους και σε στενή συνάφεια με την εκάστοτε ιστορική συγκυρία, όπως και αν θέλουμε να ορίσουμε αυτήν την ιδιαίτερη κατηγορία, ένα είναι σίγουρο: οι νέοι διήνυσαν και ίσως ακόμη διανύουν τον δικό τους "μακρύ" 20ό αιώνα κάνοντας ηχηρά αισθητή την παρουσία τους.